

Kirjavuoro.

Suomalaisen viljelyn vanhoista muistomerkeistä rikkaalla E. A. Saari-
maan lounaisella kotiseudulla ovat monet kansan parista tavattavat kie-
lalliset ja etnologiset yksityisseikat myös historiallisin asiakirjoin valais-
tavissa, mikä antaa tutkimukselle lujutta ja varmempaa syvyysperspek-
tiivä. Eräs tällainen kulttuurihistoriallisesti mielenkiintoinen käsite on
kirjavuoro, josta olen kuullut mainintoja liikkeessani Rymättylän kalas-
tajain parissa.

Kirjavuoro tarkoittaa silakan talvinuottakalastuksessa rannanomis-
tajan oikeutta maanantaina ja keskiviikkona vetää maihinsa rajoittuvalla
vesialueella olevilla hailiapajilla ensimmäinen *luoma*. Jos silloin on pyhä-
päivä, siirtyy kirjavuoro seuraavaan aamuun. Talvinuotalla kukin *nuottuus*
eli nuottakunta saa vetää kaksi luomaa päivässä; ensimmäisen luoman
avaamistoimenpiteet saavat alkaa kello 8 aamulla. Luoma vallataan taval-
lisesti jo illalla viemällä sen laskimen kohdalle edelliseltä luomalta vapau-
tunut uittohanko, jossa piti olla talon puumerkki. Mutta maanantai- ja

keskiviikkoamuina tällainen valtaus ei päde, jos nimittäin rannan- ja samalla vedenomistaja itse haluaa vetää nuottaa samalla apajalla. Hänellä on kirjavuoro, joka voittaa valtauksen. Mutta vaatimuksensa kirjavuoron käyttöön maanomistajan tulee esittää ennen kello 8:aa aamulla, mikäli apajasta on kilpailua. Kukaan talollinen ei kuitenkaan yksinään omista suurta talvinuottaa, vaan jokainen kuuluu osakkaana johonkin nuottakuntaan. Apajat taas sijaitsevat enimmäkseen jakamattomissa kylän yhteisvesissä, ja kylän talot voivat olla osakkaina eri nuottakunnissa, joten helposti voi tulla esim. kysymys, vetääkö huomenna maanantaina aamuluoman Karhunpäässä »Jäntti» vai »Kuristen nuotta», koska molemmissa nuottakunnissa on osakkaina Rymättylän Heinästen taloja, joiden jakamattomalla vesialueella Karhunpään luoma sijaitsee. Nyt tämän kirjavuoron mukaisen etuoikeuden ratkaisee *vanhuuden oikeus*, nim. se seikka, kumman nuottakunnan viime vetokerrasta on kulunut pitempi aika. Toisaalta taas kirjavuoron vetäminen ei muihin nuottiin nähden vienyt tätä vanhuuden oikeutta, milloin kilpailu tapahtui muina päivinä kuin maanantaina tai keskiviikkona. Ellei nuottakunta aikeestaan huolimatta ollut alkanut kirjavuoronsa vetoa ennen klo 12:ta päivällä, sai toinen vallata tämän kellonlyönnin jälkeen siitä itselleen *ehtoluoman*. Kirjavuoro saattoi tuoda vielä seuraavan edun: Nuottakunta on tavalliseen tapaan vallannut parhaaksi katsomansa apajan seuraavaksi aamuksi, mutta saakin myöhemmin kuulla, että kalaa on saatu hyvin luomalla, johon sillä on kirjavuoron ja vanhuuden oikeuden suoma etuoikeus. Nyt se voi aamulla, jos merkit edelleen ovat suotuisat, mennä vetämään kirjavuoronsa, mutta ennen kello 8:aa sen on *nostettava* merkkinsä valtatulta apajalta ja vapautettava se, sillä kukaan ei saa yhtä aikaa pitää kahta hallussaan. Jos kahdella luomalla on yhtä aikaa saman nuottakunnan merkki, niin se on rikos, josta seuraa molempien apajien veto-oikeuden menetys.

Nimitys kirjavuoro edellyttää säännöksen takana olevan julkisen asiakirjan, 'offentligt dokument', kuten Lönnrot mm. kääntää *kirja* -sanana. Tällainen merkitys *kirjalla* on ollut ainakin jo 1500-luvulla, kuten RAPOLA on monin vanhan kirjakielen esimerkein osoittanut (Suomi 101, 150). Mutta nähtävästi tuo merkitys *kirjalla* on ollut jo paljon aikaisemmin. Rymättylän kirjavuoron sisältämä kirjallinen säädös näet polveutuu keskiajalta, ja ilmeisesti kansa on asiakirjan syntymävuodesta saakka käyttänyt siitä samaa nimitystä. Kirjavuoro-nimityksen aiheuttanut säädös sisältyy valtioneuvoston Sten Sturen Turun raatihuoneella 20. lokakuuta 1488 antamaan Airiston kalastuksia koskevaan tuomioon, jossa mm. sanotaan: »Uppenbare hafs strand, stenstrand och skogsholma må

de niuta och bruka tillsammans effter strömmings fiskie hwar i sin lag-sagu, dock så, att de, som landet ega, hafwa fritt först warpet hwar dem täckes två söcknedaga om weckan, först näst söcknedag effter söndagen, annan dagen odensdagen der näst effter» (FMU 5,217—218). Ehkä kirjavuoro-säädökseen kuuluvia piirteitä on kuulunut jo kuningas Maunun (1316—74) ja Arvi Kustaanpojan antamaan »kirjaan» (bref) tai johonkin muuhun kirjalliseen tuomioon, sillä yllämainittu tuomiokirja jatkuu: »de andre daga drage hwar med annan som her i landet är funnit effte r konung Måns och herr Arfwid Göstafsons bref, som flere gode herrar hafwa stadfäst med deras bref».¹

Rymättylän kirjavuoron ja sen asiakirjallisen taustan perusteella voimme hyvällä syyllä pitää todennäköisenä, että keskiajalla jo ensimmäiset täällä laaditut kirjalliset tuomiot, sopimukset yms. diplomit saivat suomen kielessä *kirjan* nimen.² Kyseessä oli lukutaidottoman silmissä vain koukeroin kirjottu levy eli kirja, jonka useimmiten oikeudellinen ja sopimusluonteinen sisältö johti pian 'asiakirjan', 'julkisen dokumentin' merkitykseen, mikä laajeni myöhemmin niin, että »kirjallinen esitys, olipa se minkä sisältöinen tai laajuinen, oli kirja» (RAPOLA, Suomi 101, 148).

P. A. NUMMELIN on laajassa käsikirjoituksessaan Rymättylän talvinuottakalastuksesta (kopio SKSA, E 148, s. 111—112) käyttänyt kirjavuorosta nimitystä *pyhä*- eli *kirjavuoro*, mikä viittaa siihen, että tämä etuoikeus osittain pohjautuu vanhempaan ja yleisempään oikeustapaan kuin yllämainittuihin tuomioihin. Työttömän juhlapäivän jälkeisen ensimmäisen apajan veto-oikeus näyttää muuallakin vanhastaan kuuluneen etuoikeutetuille. Sellaisia esim. Kokemäenjoen siika-apajilla ovat keskiaikana olleet ns. *lukupäivät* (lukudaga), jotka kuuluivat muutamille kuninkaan ja kirkon tiloille (Hist. Aikak. 1945, s. 23—).

Kustaa Vilkuna.

¹ Aikaisemmin on kirjavuoro-käsitteen esiteltyt painetussa sanassa insinööri MARTTI LEHTINEN arvokkaassa tutkielmassaan »Talvinuottakalastusta koskevista sopimuksista Rymättylän kunnassa», Suomen Maanmittari-Yhdistyksen Aikakauskirjassa 47 (1938), 140.

² Isonkyrön kirkkoherran JOHAN AEJMELEUKSEN v. 1773 Åbo Tidningarissa mainitsema selitys eteläpohjalaisten eräpalstojen rajojen nimityksestä *Kirjamaan rajat* lienee oikea. Hän kirjoittaa: »Ja lienee näitä (alueita) asiakirjoin vahvistettu, koska sellaisia rajoja vieläkin sanotaan Kirjamaan rajoiksi». LUUKKO on voinut todeta, että vielä 1600-luvulla oli asianomaisilla isännillä näistä rajoista kirjallisia todistuskappaleita (Hist. Aik. 1947, 97).